

Beyin Sevgili Kedisi Hakkında Söylediği Mersiye-i Mütehassirâne” (sy. 128), “Kedi Mersiyesine Erbâb-ı Kalem-den Bir Zâtın Nazîresidir” (sy. 132), “Kapitülasyonlar” (sy. 166) başlıklı yazılarla başlıksız olup daha sonra Ebüzziya Tefvik tarafından tesbit edilen casusluğa dair makale (sy. 55) Nâmık Kemal tarafından kaleme alınmıştır. Teodor Kasab ise tefrika olarak yayımlanan “Monte Kristo” romanını Fransızca’dan tercüme etmiş (sy. 66-123), bundan önce de Voltaire’in *Mikromega* adlı eseri dergide tefrika olarak verilmiştir (sy. 62-68).

Mahmud Nedim Paşa’nın azlinden sonra (31 Temmuz 1872) *Diyojen*’deki (sy. 124’ten itibaren) makale ve fıkraların büyük bir kısmının Nâmık Kemal tarafından kaleme alındığı kabul edilir. Ancak Âli Bey’in *Diyojen*’deki mizahî yazı tarzı Nâmık Kemal’inkine çok benzediğinden bazı yazıların kime ait olduğu kesin olarak tesbit edilememektedir. Kaleme aldıkları yazıların adları bilinmemekle beraber Menâpirzâde Nûri Bey ve Kayazâde Reşad Bey de yazı heyetinde bulunmuştur. Bu ekip Yeni Osmanlılar ruhunu ve daha önce bu yolda verdikleri mücadeleyi yazılarıyla devam ettirmiştir. Dergide işlenen konular arasında üzerinde ısrarla durulanların devrin dâhilî, siyasî ve sosyal olaylarıdır. O sırada Ermeni cemaati Hasonist-Antihasonist olarak ikiye ayrılmış, Rum ve Bulgar Ortodoks kiliseleri çatışmaya girmişti. Bu bakımdan patriklerin birbirlerinin mensuplarını aforoz etmeleri yanında tatlısı Frenkler’inin Paris belediyesini örnek alarak İstanbul belediyesini kurmaya ve şehre atlı tramvay şebekesi tesisine uğraşmalarının sebep olduğu yolsuzluklar ele alınıyordu. Gazetede okuyucu mektupları da “Bir Varka” başlığı altında verilmiştir. Yazı heyeti tarafından, o devirde tiyatrolarda oynanan yabancı piyeslerin tercümelelerinin Türk cemiyet hayatı açısından uygun görülmediği, bunların yerine Türkçe telif eserler ortaya konması gerektiğini belirten ilk yazılar da burada yazılmıştır. *Diyojen* bir mizah dergisi olduğu halde sadece üç defa karikatür yayımlamıştır. Bunlar, Ermeni harfleriyle yayımlanan Türkçe *Manzûme-i Efkâr* gazetesinin sahibi Panosyan’la (sy. 74) atlı tramvay (sy. 121), sadâret ve hükümet değişmesiyle (sy. 123) ilgili karikatürlerdir.

Diyojen devrin bütün gazetelerinin aksine çok sade bir dil kullanıyor, yazısı

ağdalı olanlarla günlük konuşmalarına Fransızca kelimeler katma meraklılarını alaya alıyordu. Ayrıca azınlık ve tatlısı Frenkler’inin yayımladıkları gazeteler ve onların çıkarmaya uğraştıkları meseleler yanında Hidiv İsmâil Paşa’nın Mısır’ı ele geçirme çabalarına şiddetle karşı çıkıyordu. Dış politikada sürdürdüğü mücadele ise o yıllarda görülen Rusya’nın Avrupa siyasetine hâkim olma teşebbüslerine karşı idi.

Diyojen’in makale ve fıkralarının hemen hepsi, memleketin siyasî ve sosyal hayatı hakkında mizahî üslupta tenkit ve târizlerdir. Bu yazılar ve manzum taşlamalar mizah havasında olmasına rağmen devrin anlayış ve tenkide tahammül sınırlarını aşan ağırlıktadır. Bu yüzden de matbuat müdürlüğü zaman zaman dergiyi ihtarlarda bulunmuştur. Hükümet bu ihtarlar uylmadığını ileri sürerek dergiyi dört defa kapatmış, beşincide ise imtiyazını iptal ederek yayımını yasaklamıştır. İlk kapatılma süresi elli gündür. 4. sayıda çıkan, Bağdat’ı ziyaret eden İran şahının maiyetininin 10.000 insan ve 20.000 hayvandan ibaret olduğunu belirten mizahî yazıda “mübalağada bulunmak” suç sayılmıştır. İkinci kapatılma on iki gün sürmüştür. 14. sayıdaki “konağın su hazinesinin boşalmış ve farelerin dolmuş olduğu” fıkrası “devlet hazinesinin kastedilmesi” şeklinde yorumlanınca gazete kapatılmıştır. On bir günlük üçüncü kapatılma, 129. sayıda Fransız basınından tercüme edilen, “bir Fransız kızının kendisine kazık cezası uygulayarak intiharı”nı nakletmesi sebebiyledir ve bu haber “âdâba mugayir” sayılmıştır. Dördüncü kapatılma ise iki aylıktır. 123. sayıda “Bulgar ve Hason Meselelerinin Neticesi” adlı makalede, hükümet icraatına dair mizahî yazı ve aynı nüshada gazetelerin iktidardan uzaklaştırılanları (Mahmud Nedim Paşa kabinesi) kötölemesi ve yerlerine getirilenleri (Midhat Paşa kabinesi) methetmesi âdetini kınayan karikatürü “hükümete dokunacak tezyif makalesi ve resmi” sayılmıştır. Beşinci kapatılma ve imtiyazının iptali ile yayımının durdurulması ise 179, 180 ve 182. sayılarda, mizahî olarak Mısır Hidivi İsmâil Paşa ve Rus Çarı Aleksandr ağzından birbirlerine ve Rusya Hariciye Nâzırı Gorçakof ağzından Türkiye sefiri İğnatiev’e yazılan mektupların “tanınmış kimselerin haysiyetine dokunmuş olduğu” kanaatine varıldığından 183. sayıda olmuştur.

Mizahî yazılarıyla hükümetin yanlışlıkları, huzursuzluğa yol açan icraatı ve suistimaller hakkında halkın gözünü açmak hususunda derginin yapmış olduğu hizmeti o devirde ciddi basın yapmamıştır.

İstanbul’da Beyazıt Devlet, Atatürk ve Hakkı Tarık Us kütüphanelerinde bulunan *Diyojen* koleksiyonu, devrin sosyal hayatındaki çeşitli meseleler, memleketin karşı karşıya bulunduğu tehlikeler, bir kısım azınlık ve Türk basını temsilcisinin cehalet ve hıyanetlerini ortaya koyması ile hükümetin basın hürriyeti anlayışı konusunda fikir edinilecek son derece önemli bir kaynaktır.

BİBLİYOGRAFYA :

Diyojen Koleksiyonu (İstanbul 1870-1872); Ebüzziya Tefvik, *Salnâme-i Hadîka*, İstanbul 1290, s. 84; a.m.f., *Yeni Osmanlılar Tarihi* (haz. Ziyad Ebüzziya), İstanbul 1973-74, II, 176, 178, 180-186; III, 125, 477, 484, 492, 493; Süleyman Şevket, *Güzel Yazılar*, İstanbul 1923, IV, 36, 39; Selim Nüzhet [Gerçek], *Türk Gazeteciliği*, İstanbul 1931, s. 52; Mustafa Nihad [Özön], *Nâmık Kemal ve İbret Gazetesi*, İstanbul 1938, s. 4-14, 50; Ahmet Hamdi Tanpınar, *19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi* (İstanbul 1956), İstanbul 1988, s. 357; *Nâmık Kemal’in Husûsî Mektupları* (haz. Fevziye Abdullah Tansel), Ankara 1967, I, 235, 236; (1969), II, 131-132; (1973), III, 187-323; Fuad Süreyya Oral, *Türk Basın Tarihi*, İstanbul 1968, I, 129; M. Nuri İnüç, *Basın ve Yayın Tarihi*, İstanbul 1982, s. 245, 246; İhsan Sungu, “Diyojen”, AA, I, 339-341; R. Ekrem Koçu, “Diyojen Gazetesi”, *İst.A*, IX, 4630-6432; “Diyojen”, *TDEA*, II, 359-360.

ZİYAD EBÜZZİYA

DİYÜBEND

(دیوبند)

Hindistan’da
Utar Pradeş eyaletinin
Şehârenpûr idarî bölgesinde
Dârülulûm adlı İslâmî eğitim ve
öğretim kurumuyla tanınan
bir yerleşim merkezi
(bk. DÂRÜLULÛM).

DİZDAR

(دزدار)

Türk-İslâm devletlerinde
kale muhafazası ve idaresinden
sorumlu görevli.

“Kale, hisar” anlamına gelen Farsça *diz* kelimesinden türetilmiştir. Kale muhafızlarının kumandanı durumunda bulunan dizdar, Türk - İslâm şehirlerinde kalenin sadece bir askerî mevki olmaktan çıkması ile askerî görevinin yanı sıra

şehrin asayışı, kalede saklanan değerli eşyaların korunması, hapishaneden sorumlu olma gibi çok çeşitli vazifeler de yapmış ve şehrin sosyal hayatı ile yakından ilgili bir görevli olarak önem kazanmıştır.

Ortaçağ'da, Orta Asya'da Turfan ovasındaki şehirlerde surlar, sur kapıları, kale ve burçlar bulunmaktaydı. Yine aynı dönemlerde Hârizm bölgesinde de teşkilâtli kaleler yer alıyordu ve buralarda sorumlu kumandanlar görev yapıyordu. Anadolu'da ise XI. yüzyıldan itibaren buraya gelen Türkmen kitleleriyle birlikte şehirlerin nüfusu birden bire arttı. Eski kaleler artık şehrin ortasında kaldı. Etrafı surlarla çevrili kalabalık merkezler ortaya çıktı. Böylece kaleler ve içindeki teşkilât şehrin askerî, idarî ve iktisadî hayatında önemli bir yer almaya başladı.

Osmanlı döneminden önceki dizdarlar hakkında ayrıntılı bilgi bulunmamasıyla birlikte bunların görev ve sorumluluklarıyla ilgili resmî kayıtlara Osmanlı Devleti döneminde sık olarak rastlanmaktadır. Buna göre dizdar öncelikle kale ile ilgili işlerin sorumlusu ve kale erlerinin kumandanıdır. Kalelerin, şehrin savunması yanında aynı zamanda içinde zindanın da bulunduğu bir hapishane durumunda olması, bazı yerlerde tüccarın değerli eşyalarının, paralarının saklanması, ayrıca barut depolarının, cephaneliklerin, Ankara, Konya, Bursa gibi şehirlerin kalelerinde birer darphâne ve bununla ilgili alet edevatın yer alması, dizdarın görev ve sorumluluklarını oldukça çeşitlendirmekteydi. Dizdarlar merkezden beratla tayin edilirdi. Şer'iyeye sicillerindeki berat örneklerine göre dizdar, merkezdeki kapıkulu ocaklarının yeniçeri, cebeci, sipahi gibi bölüklerine mensup olanlar arasından seçilirdi. Söz konusu defterlerdeki kayıtların genellikle ölüm sebebiyle meydana gelen kadro boşalmasıyla ilgili olması, bunların uzun süre bu görevde kaldıklarını ve genellikle yaşlı ve tecrübeli kişiler arasından seçildiklerini düşündürmektedir. Dizdar, bulunduğu kazanın kadısına ve sancak beyi ile beylerbeyine karşı sorumluydu. Kaledeki kethüdâ ve kale erlerinden başka şehri çevreleyen surda bulunan kapılarda görev yapan kapıcılar da (bevâb) ona bağlıydı. Sınır boylarındaki şehirlerin ve isyan çıkan yerlerdeki kalelerin savunması dizdarın başlıca göreviydi. Çeşitli yollardan kaleye getirilen

cephane dizdara emanet ediliyordu. Kendisine doğrudan doğruya merkezden emir gönderilmekle birlikte bazan çevredeki beylerbeyiler veya müfettiş paşalar emir vererek eşkiya ve âsilerin yakalanmasını veya yakalananların kalede sıkı bir şekilde muhafaza edilmesini istemektedirler.

XVII. yüzyılın ortalarına ait kanunnâmelere göre Osmanlı ülkesindeki her kalede cephane, mühimmat, harp aletlerinin yanı sıra bir dizdar, kethüdâ ve kale neferleri vardı. Bunların başlıca görevleri, kalelerin burç ve surlarını gece gündüz beklemek, sürekli olarak kale hizmetinde bulunmaktı. Dizdar "hisar eri" denilen personelinin azil ve tayininde yetkiliydi ve bunu merkezle temas kurarak yapardı (Şahin, s. 926). Bu genel hükümlerin dışında çeşitli resmî kayıtlardan, kalenin önemine göre dizdarın emrinde çeşitli görevliler bulunduğu anlaşılmaktadır. Bunlar genellikle kethüdâ denilen bir yardımcı, bölükbaşılar (serbölük), kale imamı, müezzin, kapıcı, topçu, nöbetçi, terzi, demirci, marangoz gibi özel görevliler ve kale erlerinden ibaretti. Görev yaptıkları kalelerdeki bütün bu kişilerden sorumlu olan dizdarlar orta dereceli timar* sahibi durumundaydı. Meselâ 10 Şevval 1101 (17 Temmuz 1690) tarihli bir kayda göre Konya Kalesi'nde dizdardan başka kethüdâ, imam, müezzin ve 117 kale eri görev yapıyor, dizdarın 10.000, kethüdânın 4000, imamın 2000, müezzinin 1500 akçelik timarı bulunuyordu. Kale erlerinin timarları ise 500-1800 akçe arasında değişmekteydi. Yıllık timar hâsılatı, görev yerini uzun süre terkedemeyecekleri için her yıl merkezden gönderilen mübâşir tarafından toplanıyordu.

Dizdarın yıllık olarak aldığı 10.000 akçe civarındaki timar, 25-30 akçeli bir yevmiyeye tekabül etmekteydi. Ekmeğin fiyatının 1 akçe olduğu dönemde böyle bir gelir onların da diğer askerî*ler gibi ek işler tutmalarını zorunlu hale getiriyordu. Böylece dizdarlar giderek buldukları şehirde yerleşen, oradan evlenen, ticaret vb. işlerle uğraşan, dolayısıyla şehrin sosyal hayatı ile bütünleşmeye başlayan ve ileri gelen eşrafi arasına giren bir görevli oldu. XVIII. yüzyıldan itibaren dizdarların askerî hizmetli olarak önemi azaldı, sadece serhaddeki kalelerde belirli bir askerî grubun başı durumuna geldi. XIX. yüzyılda ise askerî teşkilâtta tamamıyla ortadan kalktı.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, MD, nr. 106, s. 369-370; Sofyalı Ali Çavuş, *Kanunnâme* (haz. Mithat Sertoğlu), İstanbul 1992, s. 69; Bahaeddin Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, Ankara 1978, I, 297 vd.; Yusuf Oğuzoğlu, *17. Yüzyılda Konya Şehir Müesseseleri ve Sosyo-Ekonomik Yapısı Üzerinde Araştırma* (doktora tezi, 1981), AÜ DTCF Ktp., s. 75-79; a.m.f., "Osmanlı Şehirlerindeki Askerlerin Ekonomik Durumuna İlişkin Bazı Bilgiler", *1. Askerî Tarih Semineri (Bildiriler)*, Ankara 1983, II, 169-179; N. Beldiceanu, *XIV. Yüzyıldan XVI. Yüzyıla Osmanlı Devleti'nde Timar* (trc. Mehmet Ali Kılıçbay), Ankara 1985, s. 44-45; Bahaeddin Yediylidiz, *Ordu Kazası Sosyal Tarihi*, Ankara 1985, s. 61-63, 66-67, 92; Feridun M. Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazası*, Ankara 1989, s. 44-45, 293, 335-339; M. Ali Ünal, *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1528-1566)*, Ankara 1989, s. 47-48, 197; İlhan Şahin, "Tîmâr Sistemi Hakkında Bir Risale", *TD*, sy. 32 (1979), s. 926; Pakalın, I, 469.

YUSUF OĞUZOĞLU

DİZFÜL

(دَرْفُول)

İran'ın Hûzistan eyaletinde şehir ve bu şehrin merkez olduğu il.

Bürüçird'den doğup Bend-i Kîr'de (Askerimükrem) Kârûn nehrine kavuşan Âb-ı Diz (Dizfûl-rûd) ırmağının sol kıyısında, denizden 200 m. yükseklikteki bir kaya kütlesi üzerinde kurulmuştur. Farsça "kale köprüsü" anlamına gelen adını, Âb-ı Diz ırmağı üzerindeki ünlü köprüyü korumak amacıyla yapılan bir kaleden alır (Dizpûl; diz "kale", pûl "köprü"). Birçok defa tamir gördüğü anlaşılan bu tarihî köprü'nün ayakları Sâsânî Hükümdarı I. Şâpûr dönemine (242-272) aittir ve Romalı mühendislerin gözetimi altında yapıldığı sanılmaktadır. Tarihçi ve coğrafyacı Hamdullah Müstevfî (ö. 750/1350) köprü'nün kırk iki, Şerefeddin Ali Yezdî ise (ö. 858/1454) yirmi sekizi büyük, yirmi yedisi küçük elli beş kemeri olduğunu yazmaktadır.

Dizfûl